

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 2	Стр. 545-560	Ниш	април - јун	2012.
----	----------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 316.334.5

Оригинални научни рад

Примљено: 25. 02. 2012.

Ревидирана верзија: 05. 05. 2012.

Јована Чикић

Универзитет у Новом Саду

Пољопривредни факултет

Департман за економику

пољопривреде и социологију села

Нови Сад

ТЕОРИЈА ЕКОЛОШКЕ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ КАО СОЦИОЛОШКИ ОКВИР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ СОЦИЈАЛНОЕКОЛОШКИХ ПРОБЛЕМА*

Апстракт

У раду се приказују и анализирају основни ставови теорије еколошке модернизације као једног од водећих социолошких становишта у проучавању природних могућности и друштвених потреба. Према овој теорији екологија и економија нису супротстављене, а супериндустријализацијом је могуће обезбедити даљи развој савремених друштава. Поред промена у сфери производње, еколошка модернизација подразумева и промене секторске структуре привреде, промене у друштвеним институцијама и у еколошкој политици. У раду се основни ставови теорије еколошке модернизације упоређују са ставовима осталих водећих становишта о социјалноеколошким проблемима (Римски клуб, одрживи развој, Беково ризично друштво).

Кључне речи: теорија еколошке модернизације, социјалноеколошки проблеми, Римски клуб, одрживи развој, ризично друштво

сікісі@polj.uns.ac.rs

* Рад је део истраживања на пројекту „Одржива пољопривреда и рурални развој у функцији остављања стартешких циљева Републике Србије у оквиру Дунавског региона“ (ИИИ 46006) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

УВОД

Определити се за социолошку перспективу у истраживању социјалноеколошких проблема значи уважити њихову природу. Као производ интеракције природног и друштвеног система, ови проблеми су по својим узорцима и последицама друштвени феномени¹. Међутим, у њиховој анализи социолошки приступ је дуго био занемарен или се сматрао сувишним. С друге стране социологија се релативно касно укључила у истраживања питања друштвених узорака и последица промена у квалитету животне средине. До укључивања социологије, истраживањем социјалноеколошких проблема бавиле су се природне, медицинске и техничке науке. Водећу реч у дискусији имала је биологија, у чијим оквирима и настаје екологија.

Анализирајући фазе развоја екологије као науке, Марковић (1996, 24-28) и Букановић (1996, 16-19) истичу да се може уочити да се аналитички приступ помера од доминантно биолошког ка социјалном и интердисциплинарном, услед теоријских и емпиријских истраживања која потврђују значај и улогу човека као структурног елемента биосфере. Паралелно са овим, формирају се и социјална екологија, као и данас светски етаблирана социологија окружења (Dunlap, Catton 1979; Hannigan 1995, 11-13; Bruckmeier 2011).

Иако се социологија релативно касно директно укључила у истраживање социјалноеколошких проблема, и пре формирања социјалне екологије и социологије окружења, могуће је међу социјалним и сродним становиштима уочити она која имају социјалноеколошки сензибилитет (Beecher 1986, 454-471; Витрувије 2009; Вујовић и Петровић 2005, 78-100; Le Corbusier 1986, 1987; Malthus 2006; Park et al. 1984; Pušić, 1997; Howard 1902). Ова становишта отворила су пут новим социолошким промишљањима односа природног и друштвеног система.

У раду се приказују основни ставови теорије еколошке модернизације (у даљем тексту: ТЕМ) као једног од главних савремених социолошких становишта о социјалноеколошким проблемима и заштити животне средине које треба да омогући боље разумевање односа између природних могућности и друштвених потреба. Ставови ТЕМ приказују се и у односу на остала актуелна социолошка и сродна становишта о односу природе и друштва (самонаметнути ограничени раст Римског клуба, одрживи развој, Бекова (Век) идеја о ризичним друштвима).

---

¹ Чак и ако је непосредан узрок неког социјалноеколошког проблема природни феномен (нпр. ерупција вулкана, земљотрес и сл.), ове појаве имају друштвене последице.

ТЕОРИЈА ЕКОЛОШКЕ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ

У савременим социолошким расправама о друштвеним узорцима и последицама социјалноеколошких проблема све значајније место заузима теорија еколошке модернизације. Ова теорија присутна је на научној, као и политичкој сцени већ две деценије међу научницима и истраживачима екосоциолошке и екополитичке провенијенције². Хајер (Haјer) дефинише ТЕМ као „дискурс који препознаје структурне карактеристике социјалноеколошких проблема, као и претпоставља да постојеће друштвене институције могу у себе да укључе бригу о заштити животне средине” (наведено према: Sonnenfeld 2000, 235). Слично истиче и Спаргарен (Sparгаren) који ТЕМ дефинише као „општу теорију друштвене промене изазване социјалноеколошким чиниоцима“ (наведено према: Јау, Morad 2005, 2429). Своју растућу научну, али и политичку популарност, ТЕМ дугује томе што се у аналитичком погледу ослања на социолошку теорију друштвене промене (тачније, теорију модернизације), док њена политичка популарност произилази из тога што се наставља на постојећи друштвени и економски поредак³.

Истражујући основе ТЕМ могуће је идентификовати два главна утицаја: утицај традиционалне социолошке мисли и утицај новијих социолошких и сродних теоријских становишта. Утицај традиционалне социолошке мисли на формирање ТЕМ у најмању руку може се окарактерисати као амбивалентан. У конкретном, то значи да је формирање ТЕМ резултат критике и покушај превазилажења дотадашње праксе социолошких истраживања. Наиме, традиционална социолошка мисао је из својих анализа махом искључивала биолошке факторе, односно занемаривала истраживање односа природног и друштвеног. Социјалноеколошке анализе имају за циљ да покажу да је овакав став са теоријског и методолошког становишта неоправдан и да може бити сазнајно контрапродуктиван⁴.

Када је реч о утицају модерних социолошких теорија и становишта, треба нагласити да се ТЕМ, као теорија друштвене промене, наставља на теорију модернизације. Као и ова и ТЕМ се, у доброј мери, одликује идејама садржаним у неоеволутивном концепту

² Први радови о ТЕМ објављени су на немачком језику, а први рад на енглеском објавили су Спаргарен и Мол (Sparгаren, Mol 1992).

³ Како истичу Лерој и Татенхов (Leroу, Tatenhove 2000, 195), ТЕМ може да се посматра као аналитички концепт и социолошка теорија друштвене промене, али и као политички концепт. Слично говоре и Гулдсон (Gouldson) и Марфи (Murphy) (наведено према: Јау, Morad 2005, 2429) када указују на две основне димензије ТЕМ: аналитичко-дескриптивни и нормативно-прескриптивни.

⁴ С друге стране, како истиче Бутел (20006), и у ТЕМ могу се „прочитати“ Диркемове, Марксове или Веберове идеје.

друштвених промена и развоја. Поред овог, према Данлапу (Dunlap 2002, 329-331), у формирању ТЕМ могуће је идентификовати и утицај функционализма, критичке теорије, системске теорије и сл.

Анализа утицаја модерних социолошких теорија у овом раду ограничава се само на приказ утицаја нове еколошке парадигме (*New Environmental Paradigm*, у даљем тексту: НЕР)⁵ која почива на идејама Катона и Данлапа. Ови аутори су крајем 70-их објавили низ чланака у којима, пре свега, дефинишу социологију окружења (Dunlap, Catton 1979) и истичу захтев да социологија нужно, у корпус својих истраживачких проблема, мора да укључи однос између друштва и његовог биофизичког окружења. Према њиховом мишљењу, овај однос је дуго био узиман „здрово за готово“. Наиме, Катон и Данлап (Bowden 2004, 2-3) истичу да традиционална социологија почива на тзв. *Human Exceptionalism Paradigm* (парадигма људске посебности, у даљем тексту: НЕР), која је чисто антропоцентрична оријентација. Према Катону и Данлапу, НЕР почива на следећим претпоставкама (Bowden 2004, 4):

- људско друштво, поред биолошког, има у културно наслеђе које га чини битно различитим у односу на остале животињске врсте,

- главни узорци друштвених феномена морају се тражити у друштвеним и културним чиниоцима, односно друштвени феномени се анализирају превасходно из позиције свог социјалног и културног контекста, док се биофизичко окружење сматра мање важним (чак ирелеватним),

- друштвени и културни развој су кумулативног и континуалног карактера, па су проблеми који се јављају увек решиви.

Насупрот овоме, Катон и Данлап предлажу нову оријентацију у социолошким истраживањима – НЕР - која треба да поново оживи идеју о биофизичким/еколошким основама друштва као важној теоријско-методолошкој претпоставци у социолошким истраживањима. НЕР полази од следећих претпоставки (Bowden 2004, 4):

- упркос разликама које су евидентне и које постоје, људска врста је и даље једна од животињских врста која нужно и недвосмислено зависи од свог природног окружења,

- због овог људско деловање се не може посматрати само у свом социјалном и културном контексту већ социолошка анализа у његовом проучавању мора да узме у обзир и однос са природним системом као легитимним узрочником, али и последицама друштвеног деловања.

---

⁵ О утицају осталих наведених теорија види више у: Buttell et al. 2002, Papadakis 2002, Whelming 2002.

Иако је утицај Катонових и Данлапових идеја на формирање социологије окружења и ТЕМ неоспоран, могуће је уочити и одређене разлике између ових становишта. Суштинско разликовање креће се линијом утицаја у односу природног и друштвеног. У конкретном, ТЕМ јаче наглашава друштвеност природних феномена. Овим се, заправо, указује на то да раније занемаривање животне средине као чиниоца у истраживањима друштвених феномена не треба заменити неком новом формом биологизма/екологизма (који је израженији у идеји НЕР, где биофизички чиниоци имају централну улогу), већ их треба аналитички укључити у појмовно-хипотетичку мрежу за истраживање (Mol, Spaargaren 2000, 27).

Развој ТЕМ може се пратити кроз три фазе које се односе на промене у фокусу теоријских разматрања и емпиријских истраживања (Mol, Spaargaren, 2000, 4-5):

- прву фазу (ране 80-те) обележили су радови Хубера (Huber) о значају техничко-технолошких иновација у реформисању система заштите животне средине, посебно у индустријској производњи. Ова фаза обележена је и критичким освртом на улогу бирократизоване државе у овим реформама, као и испитивањем значаја тржишних актера у динамици одвијања реформи у систему заштите животне средине, посебно у радовима Јаника (Jänicke). Истраживања вршена у овом периоду оријентисана су на ниво националне државе,

- у другој фази (од касних 80-их до средине 90-их) више пажње посвећено је истраживању односа улоге државе и тржишта у процесу еколошке модернизације, као и институционалном и културном аспекту овог процеса. Поред истраживања на националном нивоу, све више су заступљена компаративна истраживања,

- у трећој фази (од средине 90-их) анализе су оријентисане на промене у обрасцима потрошње. Такође, истраживања се проширују и на неевропска друштва.

Почеци ТЕМ уобичајено се везују за радове немачког аутора Хубера. Хубер промовише идеју еколошке модернизације као могућег решења социјалноеколошке кризе савремених друштава (Huber 1998, 2001). Основна премиса од које полази јесте да захтеви за економским растом (профитом) и захтеви животне средине нису нужно супротстављени и непомирљиви. Еколошка модернизација подразумева нов однос између економске и еколошке равнотеже, односно екологизацију економије и економизацију екологије (наведено према: Legoу, Tatenhove 2000, 195). У првом случају, мисли се на промене у доминантним обрасцима производње и потрошње, док економизација екологије подразумева процену економске вредности животне средине (природних ресурса) као трећег кључног чиниоца производње (поред рада и капитала). Према Хуберовом мишљењу, кључну улогу у решавању социјалноеколошких проблема има процес супер-

индустријализације који подразумева промене у сфери производње. Супериндустријализација се односи на систематско увођење низа комплементарних *environmentally friendly* иновација. Ове иновације, према Хуберу (2003, 2), подразумевају било коју врсту иновација (техничко-технолошке, економске, институционалне, промене у понашању и сл.) које омогућавају унапређење квалитета животне средине. При том, Хубер посебно истиче дифузију техничко-технолошких еколошких иновација истражујући њихову улогу у подизању нивоа еко-ефикасности. Под овим иновацијама Хубер (2003, 2005) подразумева производе и процесе који у потпуности елиминишу, редукују или омогућавају контролу ризика на животну средину (нпр. филтер системи за пречишћавање отпадних вода, емисија штетних гасова, нове „чисте“ технологије и сл.).

Желећи да истакне важност дифузије техничко-технолошких еколошких иновација, Хубер (2003) посеже за својеврсним редукационизмом и говори о томе да политика заштите животне средине, заправо, треба да буде политика технолошког развоја заснованог на принципима еколошке модернизације. Хубер (2007, 9) је мишљења да је нагласак на ове иновације оправдан с обзиром на директну повезаност индустријског метаболизма са метаболизмом животне средине кроз постојећи оперативни систем индустријских друштава. Као кључне претпоставке за увођење техничко-технолошких еколошких иновација, Хубер (2007, 14, 21-22) наводи постојање адекватне регулативе, као и улогу националног иновационог система (владиног сектора, сектора за развој науке и технологије, иновативно оријентисаних привредних субјекта, потрошача). Улога националног оквира (тзв. држава пионира) у процесу успостављања повољних претпоставки за техничко-технолошке еколошке иновације је, према Хуберу (2007, 16-20), незамењива упркос процесу глобализације. Једна од главних препрека интензификацији дифузије ових иновација на глобалном нивоу јесте различит степен развијености појединачних глобалних друштава⁶. Ширењу просторног обухвата дифузије техничко-технолошких еколошких иновација доприносе, према Хуберу (2007, 31-34), транснационалне компаније као део различитих националних иновационих система.

Поред Хубера, једним од утемељивача ТЕМ сматра се и Јаник. Његово интересовање за претпоставке и могућности еколошке модернизације јавља се средином 70-их година 20. века када објављује прве радове у овој области⁷. Као и Хубер, и Јаник истиче да је главни

⁶ Сам Хубер наглашава да се и најразвијенија друштва налазе у првим фазама еколошке модернизације.

⁷ Сам Јаник сматра да се управо он може сматрати утемељивачем ТЕМ, с обзиром на то да је још крајем 1970-их говорио о основним њеним поставкама.

циљ еколошке модернизације подизање нивоа екофикасности. Међутим, за разлику од Хубера, а у складу са својим примарним интересовањем (теорија политике), Јаник фокусира своја истраживања на политику еколошке модернизације, њено планирање и актере. Тако, Јаник дефинише политику еколошке модернизације као „*укупност управљачких активности усмерених на стимулисање еколошких иновација и њихову дифузију*“ (Jänicke 2000, I).

Еколошка модернизација се, према Јанику, односи на процес модернизације развијених тржишних економија које имају улогу држава пионира у имплементацији принципа и мера политике еколошке модернизације (Jänicke 2000, 2002a, 2002b, 2005). С једне стране потреба за еколошком модернизацијом руковођена је потребом за рационализацијом, а са друге притисцима конкуренције. То значи да еколошка модернизација треба да омогући развијеним тржишним економијама да успоставе баланс између постојећих ресурса и захтева потрошача за производњом/потрошњом одређених услуга и добара.

Након Хубера и Јаника идеја еколошке модернизације шири се ван граница Немачке. За идеје ТЕМ све више постају заинтересоване остале европске земље (Холандија, Чешка, Велика Британија), а постепено се у расправу о новом моделу заштите животне средине укључују и САД. Паралелно са територијалним ширењем идеја постаје све заступљенија и у вансоциолошким расправама о социјално-еколошким проблемима и заштити животне средине. Поред овог, значајан и позитиван одазив у ненаучној јавности ова теорија, пре свега, дугује чињеници да се решавање проблема заштите животне средине „надовезује“ на постојећи друштвени оквир.

ТЕМ је становиште о природи садашњег глобалног друштва и изворима промена у таквом друштву. Ова њена карактеристика јесте и основа за њено утемељење као теорије друштвених промена. Тако би се ТЕМ могла сврстати у групу реформски оријентисаних теорија модернизације друштва. Питајући се о главном покретачу промена, међу заговорницима ТЕМ могуће је уочити две струје. Прву струју чине они који су технократске оријентације, што значи да процес супермодернизације посматрају са техничко-економског становишта, док другу струју чине они које називају социократама, с обзиром на то да на еколошку модернизацију гледају као на процес институционалних реформи и реформи у обрасцима понашања⁸.

ТЕМ полази од става да питање заштите животне средине нужно мора бити део укупног научно-теоријског и практично-политичног размишљања о друштвеном развоју. За разлику од осталих ста-

⁸ Слично разликовање прави и Кристоф (Christoff) када говори о слабој (економско-технолошкој) и јакој (институционално-демократској) еколошкој модернизацији (наведено према: Mol, Spaargaren 2000, 20).

новишта која се одликују апокалиптичним и често фаталистичким визијама будућности, за ТЕМ су социјалноеколошки проблеми изазов, а не непремостива препрека у даљем развоју савремених друштва (Blowers 1997). Уједно, ТЕМ заступа становиште о постепеним променама савремених друштава. Те промене подразумевају прилагођавање постојећим условима социјалноеколошке кризе (тј. њено препознавање као друштвеног ризика), као и економске, политичке, техничко-технолошке и културне реформе главних „стубова“ модерности (науке, технике и технологије, доминантних образаца производње и потрошње, управљања, тржишта и сл.).

Као и сродна становишта и ТЕМ сматра да главни узрок социјалноеколошких проблема треба тражити у модернизацији (индустријализацији). Међутим, ТЕМ истиче да је управо наставак индустријализације, тј. супериндустријализација адекватно решење проблема. Супериндустријализација подразумева комплексан низ промена, као и истраживања тих промена и њихових међусобних односа (Buttel 2000; Mol, Sonnenfeld 2000) и то:

- промена у начину производње засноване на развоју научних сазнања (дифузија техничко-технолошких еколошких иновација) уз истраживања промене у сфери науке и технологије. Посебна пажња обраћа се на истраживање реалних друштвених потреба за новим сазнањима, истраживање могућности генерисања таквих сазнања и, посебно, могућности њихове примене, као и истраживање препрека у превентивном деловању апликативних научних сазнања у процесу еколошке модернизације,

- макроекономских промена, односно промена секторске структуре привреде, уз истраживање тржишта и тржишних актера. Циљ је да се утврди њихов утицај на динамику и обим одвијања процеса еколошке модернизације,

- промена у друштвеним институцијама, посебно истраживања улоге државе (њен утицај у формирању националне политике еколошке модернизације). Истраживањима на националном нивоу, као и компарацијом резултата националних истраживања, анализира се утицај обележја друштвене структуре на одвијање процеса еколошке модернизације. Овде се истражују и друштвени покрети, тј. промена у улози, положају и друштвенополитичким ставовима ових покрета ради анализе њиховог учествовања у доношењу одлука од значаја за процес еколошке модернизације,

- промена у политици заштите животне средине, односно истраживања појаве нових идеологија, у смислу промена у вредносном систему савремених друштава, посебно у вредностима које се односе на питање заштите и квалитета животне средине и, у складу са тим, промена у инструментарију политике еколошке модернизације. Такође, анализирају се и промене образаца понашања.

*ОДНОС ТЕОРИЈЕ ЕКОЛОШКЕ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ И
ОСТАЛИХ АКТУЕЛНИХ СОЦИОЛОШКИХ СТАНОВИШТА О
СОЦИЈАЛНОЕКОЛОШКИМ ПРОБЛЕМИМА И ЗАШТИТИ
ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ*

Иако представља посебан корпус социолошких сазнања о природи социјално-еколошких проблема и њиховим последицама по развој савремених друштава, анализа ТЕМ нужно подразумева сучељавање њених ставова са ставовима осталих актуелних социолошких становишта о овим проблемима. Тако се овде даје кратак приказ односа ТЕМ са становиштем (само)наметнутог ограниченог раста, одрживог развоја и Бекове идеје о ризичном друштву.

Становиште (само)наметнутог ограниченог раста могло би се сматрати инспирацијом и претходницом наведених схватања о односу природног и друштвеног система. Први извештај Римског клуба⁹ (Meadows i sar. 1974) недвосмислено је показао да је раст на планети ограничен, а да се постојећи раст главних фактора који одређују понашање светског друштвеног система¹⁰ може окарактерисати као експоненцијалан (Meadows i sar. 1974, 9-25). Аутори сматрају да уколико би ови процеси наставили да расту по постојећим, експоненцијалним трендовима већ за 100 година (средином 21. века) би биле достигнуте границе раста, након чега би уследио нагли пад светске популације и индустријске производње, односно крах светског система. Како би се ово спречило, човечанство може/мора да прихвати једини могући сценарио за успостављање и одржавање динамичке равнотеже - самонаметнути ограничени раст (Meadows i sar. 1974, 139). То значи равнотежу у којој су раст становништва и индустријске производње стабилни и на ниском нивоу. Самим тим, смањује се и експлоатација необновљивих природних ресурса и загађење животне средине. Значајну улогу у овом сценарију има развој техносистема (Meadows i sar. 1974, 103-126). При том, аутори сматрају да развој техносистема може донекле да ублажи последице

⁹ Римски клуб основан је 1968. године као експертска група која применом научних метода анализира узроке, структуру и динамику промена у начину испољавања социјално-еколошких проблема и на основу тога предлаже оптималне стратегије за њихово сузбијање и превенцију. Више о Римском клубу види на: <http://www.clubofrome.org/index.php>.

¹⁰ Наиме, раст светског становништва производи пораст потражње за храном и водом за пиће. Такође, он је повезан и са растом индустријске производње средстава за живот што подиже потрошњу необновљивих природних ресурса, као што води експоненцијалном расту загађења. Пораст загађења и промена у начину коришћења земљишта утичу на смањење обрадивих површина. С обзиром на неједнаку дистрибуцију плодног земљишта, као и неједнаке могућности друштава да улажу у модернизацију пољопривреде, али и услед деловања тржишта (логике профита), јавља се проблем несташнице хране.

експоненцијалног раста величина које се прате (нпр. коришћење нових извора енергије, „чисте“ технологије, рециклирање, промене у производњи хране и обезбеђивању воде за пиће и сл.). Ово је уједно и главна сличност између ТЕМ и схватања научника Римског клуба. Наиме, и једни и други се позивају на веру у науку и могућност техничко-технолошког развоја. Оба становишта базирају се уверењу да ће еколошка рационалност превладати и омогућити нову стратегију развоја савремених друштава.

Концепт одрживог развоја, чије се појављивање на научној (и политичкој) сцени подударно са јачањем ТЕМ (Bruntland et al. 1989), указује на то да је свођење друштвеног развоја на економске параметре друштвено неоправдано, као и да „трка за профитом“ не резултира нужно унапређењем квалитета живота. Као и ТЕМ, и одрживи развој истиче да успостављање новог односа између природних могућности и друштвених потреба подразумева паралелне промене у свим сферама друштва (Pawłowski 2008)¹¹. У том контексту заговорници одрживог развоја говоре о економској (Milošević 1997, 321-328; Ćikić, Petrović 2010, 17), еколошкој, културној, политичкој (Byant 1991; Meadowcroft 2000), социјалној димензији одрживости (Wise 2001). За оба становишта карактеристична је популарност и ван научних кругова што је, пре свега, резултат тога што и ТЕМ и одрживи развој говоре о постепеним реформама као могућим развојним сценаријима у борби за унапређење квалитета животне средине и обезбеђивању претпоставки за развој савремених друштава. И док данас, идеја о одрживом развоју трпи различите критике (Castro 2004; Jacob 1994; Lehtonen 2004; Smrečnik 2002; Sharachchandra 1991; Subhabrata 2003), ТЕМ настоји да се дистанцира истичући своју посебност и чвршћу теоријску утемељеност.

Чини се да је насложенији однос између ставова ТЕМ и Бекове идеје о ризичном друштву као једном од теоријски најутемељенијих савремених становишта о друштвеним узорцима и последицама промена у животној средини. Заједничка карактеристика ових становишта јесте у томе што се развијају паралелно и оба имају утемељење у западноевропској традицији. Такође, оба становишта говоре о томе да је модернизација главни „кривац“ за социјалноеколошке проблеме савремених друштава и настоје да пронађу механизме за њихово решавање. Међутим, за разлику од претходно анализираних становишта, Бек (2001, 41-52) је мишљења да су наука и технологија више допринеле стварању, него уклањању ризика са којима се суочавају савремена друштва и појединци. С друге стране и ТЕМ и Беко-

¹¹ У литератури се може сусрести тзв. ЗР концепт „*people - planet - profits*“ (људи-планета-профит) који обухвата три основна стуба одрживог развоја. На самиту УН у Јоханесбургу 2005. године, концепт ЗР делимично је модификован у „*people - planet - prosperity*“ (људи – планета – напредак) (Kemp, Martens 2007, 6).

во схватање о ризичном друштву виде рефлексивност као главно обележје постмодерних друштава које ће омогућити превазилажење еколошки нерационалног понашања. Међутим, Беково тумачење рефлексивне модернизације, по својој радикалности (у смислу корених економских и друштвених промена), ближе је ставовима истраживача Римског клуба, него идејама ТЕМ. Такође, Бек се, за разлику од ТЕМ, више бави питањем утицаја социјалних неједнакости на дистрибуцију социјалноеколошких проблема (и других ризика). Још једна линија разликовања ТЕМ и Бековог становишта јесте та што је већи део Бекових анализа усмерен на појединца, тј. проблем његове личне несигурности и осећања угрожености од ризика.

ЗАКЉУЧАК

Осим теоријског доприноса проширивању сазнања о друштвеним узроцима и последицама социјалноеколошких проблема, своју популарност и пријемчивост и ван научних кругова ТЕМ дугује томе што настоји да помири капиталистички начин производње са еколошким захтевима. Емпиријске студије показују низ примена неких од принципа ТЕМ, пре свега у развијеним, европским, постмодерним друштвима (Gouldson, Murphy 1996; Weidner, Jänicke 2002; Mol 2003). Док је за истраживања у ранијим фазама развоја ТЕМ карактеристичан европоцентризам, од средине 90-их емипријске анализе обухватају и неевропска друштва, и настоје да еколошку модернизацију тестирају на неразвијеним и друштвима у развоју (Weidner, Jänicke 2002; Rinkevicius 2000; Sonnenfeld 2000; Andersen 2002; Barret 2005; Mol 2006; Katayama 2008). Могло би се рећи да се ТЕМ труди да омогући решење у коме су сви победници, истичући да је могуће јединство „зелених“, бизниса, науке, државе и НВО сектора. Наиме, како заговорници ТЕМ истичу, у савременим друштвима социјалноеколошки проблеми подједнако су важни (ако и не и важнији) од економских. У том контексту, истиче се да ће процес еколошке модернизације бити нужан, а одвијаће се као низ постепених и синхронизованих трансформација на социјалном, економском, политичком и сличном плану. Међутим, могло би се рећи да се управо овде налази најслабија тачка ТЕМ. Питање је да ли ће еколошка рационалност (као базична претпоставка еколошке модернизације) заиста превладати и да ли ће друштва, преко својих институција, моћи да интернализују ову рационалност као једино могућу дугорочну стратегију опстанка и развоја. Уједно, може се поставити питање и да ли еколошка рационалност заиста има примат у односу на друге рационалности. Поред овог, ТЕМ би се могло замерити и недовољно увиђање и анализа конфликта као саставног елемента односа између различитих друштвених актера који (би требало да) учествују у процесу еколошке модернизације, посебно у условима надметања за

ограничене природне ресурсе. Такође, поред критика које се односе на епистемолошку и методолошку раван истраживања¹² (York, Rosa, Dietz 2010, 80-81), TEM, као теорији социјалне промене, могло би се поставити питање о „судбини“ еколошке модернизације у савременим друштвима. Када је реч о развијеним друштвима, суштина овог питања ослања се на неомарксистичку критику да је овде реч само о променама које су „козметичке“ природе (Schnaiberg, Pellow, Weinberg 2002), док се у случају неразвијених и друштава у развоју питање може поједноставити као дилема о приоритетности промена у појединим сферама друштва, као и питање да ли ова друштва имају довољно капацитета за еколошку модернизацију.

У новој верзији првог извештаја Римског клуба (Meadows et al. 2004, 8), аутори истичу да је у протеклих 30 година човечанство показало одређени напредак у борби за унапређење квалитета животне средине, али и да ја ситуација сада још драматичнија него почетком 1970-их. Анализирајући могуће сценарије будућег развоја аутори поетично закључују да „*неужност преласка индустријског друштва у нову фазу еволуције није катастрофа већ невероватна шанса*“ (Meadows et al. 2004, 24).

ЛИТЕРАТУРА

- Andersen, Mikael. 2002. Ecological Modernization or Subversion?: the Effect of Europeanization on Eastern Europe. *American Behavioral Scientist* 45 (9): 1394-1416.
- Barret, Brendan. 2005. *Ecological Modernization and Japan*. Oxon: Routledge.
- Beecher, Jonathan. 1986. *Charles Fourier: the visionary and his world*. Barkley and Los Angeles, CA: University of California Press.
- Bek, Ulrih. 2001. *Rizično društvo*. Beograd: Filip Višnjić.
- Blowers, Andrew. 1997. Environmental Policy: Ecological Modernization or Risk Society. *Urban Studies*. 34 (5-6): 845-871.
- Bowden, Gary 2004. From Environmental to Ecological Sociology. (http://www.tasa.org.au/conferences/conferencepapers04/docs/RURAL/BOWDEN_a.pdf; приступљено дана: 21.02.2012.)
- Bruckmeier, K. 2011. Sociology and Ecology – A New Theoretical Synthesis. (http://www.isras.ru/files/File/publ/Davydovskie_chteniya_Brukmaier.pdf; приступљено дана: 04.05.2012.)

¹² Јорк, Роза и Диетц истичу да је у истраживањима аутора који су заговорници TEM више присутна квалитативна методологија. Међутим, како аутори сматрају „иако је интерпретативни приступ научника заговорника еколошке модернизације адекватан за многа социолошка питања, посебно она која се односе на *human meaning*, расправе о последицама модернизације на окружење су примарно материјалне природе. На питања о материјалним условима и процесима поуздан одговор може дати једино строга анализа емпиријских података базирана на њиховом мерењу. Стога, ми сматрамо да је нужно узети у обзир (природно)научни приступ у одређивању ефеката модернизације на окружење“ (York, Rosa, Dietz 2010, 80).

- Bruntland, Gro et al. 1989. *Our Common Future*. Washington: UN.
- Bryant, Raymond. 1991. Putting Politics First: The Political Ecology of Sustainable Development. *Global Ecology and Biogeography Letters* 1 (6): 164-166.
- Buttel, Frederick. 2000a. Ecological Modernization as social theory. *Geoforum* 31: 56-65.
- Buttel, Frederick. 2000b. Classical Theory and Contemporary Environmental Sociology: some reflections on the antecedents and prospects for reflexive modernization theories in the study of environment and society. In *Environment and Global Modernity*, edited by Gert Spaargaren, Arthur Mol and Frederick Buttel, 17-40. London: SAGE Publications Ltd.
- Buttel, Frederick, P. Dickens, Rylie Dunlap and A. Gijswijt. 2002. Sociological Theory and the Environment: An Overview and Introduction. In *Sociological Theory and the Environment: Classical Foundations, Contemporary Insights*, edited by Rylie Dunlap, Frederick Buttel, P. Dickens and A. Gijswijt, 3-32. USA: Rowman & Littlefield Publishers.
- Витрувије. 2009. *О архитектуру*. Београд: Завод за уџбенике.
- Vujović, Sreten i Mina Petrović, prir. 2005. *Urbana sociologija*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Gouldson, Andrew and Joseph Murphy. 1996. Ecological Modernization and the EU. *Geoforum* 27 (1): 11-27.
- Dunlap, Riley and William Catton Jr. 1979. Environmental Sociology. *Annual Review of Sociology* 5: 243-273.
- Dunlap, Rylie. 2002. Paradigms, Theories and Environmental Sociology. In *Sociological Theory and the Environment: Classical Foundations, Contemporary Insights* edited by Rylie Dunlap, Frederick Buttel, P. Dickens and A. Gijswijt, 329-350. USA: Rowman & Littlefield Publishers.
- Đukanović, Mara. 1996. *Životna sredina i održivi razvoj gradova*. Београд: Elit.
- Jacob, Merle. 1994. Toward a Methodological critique of Sustainable development. *The Journal of Developing Areas* 28 (2): 237-252.
- Jänicke, Martin. 2000. *Ecological Modernization: Innovation and Diffusion of Policy and Technology* (FFU-report 00-08). Berlin: Forschungsstelle für Umweltpolitik, Free University of Berlin.
- Jänicke, Martin. 2002a. *The Role of Nation State in Environmental Policy: the Challenge of Globalization* (FFU-report 07-2002). Berlin: Forschungsstelle für Umweltpolitik, Free University of Berlin.
- Jänicke, Martin. 2002b. *Ecological Modernization and the Creation of Lead Markets* (FFU-report 03-2002). Berlin: Forschungsstelle für Umweltpolitik, Free University of Berlin.
- Jänicke Martin. 2005. Trend Setters in Environmental Policy: the Character and Role of Pioneer Countries. *European Environment* 15: 129-142.
- Jay, M. and M. Morad. 2005. A critical appraisal of the concept of ecological modernisation: A case study from New Zealand's dairy industry. In *MODSIM 2005 International Congress on Modelling and Simulation*, edited by A Zerger and R Argent, 2428-2434. Australia: Modelling and Simulation Society of Australia and New Zealand.
- Katayama, Hirofumi. 2008. Ecological Modernization in Northeast Asia. In *Energy and Environment in Slavic Eurasia: Towards the Establishment of the Network of Environmental Studies in the Pan-Okhotsk Region*, edited by Tabata Shinichiro, 185-201. Sapporo: Slavic Research Center.
- Kemp, Rene and Pim Martens. 2007. Sustainable development: how to manage something that is subjective and never can be achieved. *Sustainability: Science, Practice & Policy* 3 (2): 5-14.
- Le Corbusier. 1986. *Towards a New Architecture*. New York: Dover Publications.

- Le Corbusier. 1987. *The City of To-Morrow and its Planning*. New York: Dover Publications.
- Lehtonen, Markku. 2004. The environmental-social interface of sustainable development: capabilities, social capital, institutions. *Ecological Economics* 49: 199-214.
- Leroy, Pieter and Jan van Tatenhove. 2000. Political Modernization Theory and Environmental Politics. In *Environment and Global Modernity*, edited by Gert Spaargaren, Arthur Mol and Frederick Buttel, 187-208. London: SAGE Publications Ltd.
- Malthus, Robert. 2006. *An Essey on the Principles of Population*. Teddington: Echo Library.
- Марковић, Данило 1996. *Социјална екологија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Meadowcroft, James. 2000. Sustainable Development: A New(ish) Idea for a New Century? *Political Studies* 48: 370-387.
- Meadows, Donella, Dennis Meadows, Jorgen Randers i William Behrens III 1974. *Granice rasta*. Zagreb: Stvarnost.
- Meadows, Donella, Jorgen Randers and Dennis Meadows 2004. *Limits to Growth: The 30-Year Update (a synopsis)*. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing Company.
- Milošević, Božo. 1997. *Umeće rada*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Mol, Arthur and David Sonnenfeld. 2000. Ecological Modernization Around the World: Introduction. In *Ecological Modernization Around the World: Perspectives and Critical Debates* edited by Arthur Mol and David Sonnenfeld, 3-16. London: Frank Cass Publishers.
- Mol, Arthur and Gert Spaargaren. 2000. Ecological Modernization Theory in Debate: a Review. In *Ecological Modernization Around the World: Perspectives and Critical Debates*, edited by Arthur Mol and David Sonnenfeld, 17-49. London: Frank Cass Publishers.
- Mol, Arthur. 2003. *Globalization and Environmental Reform: the Ecological Modernization of the Global Economy*. Massachusetts: MIT Press.
- Mol, Arthur. 2006. Environment and Modernity in Transitional China: Frontiers of Ecological Modernization. *Development and Change* 37 (1): 29-56.
- Papadakis, E. 2002. Social Theory and the Environment: A System-Theoretical Perspective. In *Sociological Theory and the Environment: Classical Foundations, Contemporary Insights* edited by Rylie Dunlap, Frederick Buttel, P. Dickens and A. Gijswijt, 119-143. USA: Rowman & Littlefield Publishers.
- Park, Robert, Ernest Burgess and Roderick McKenzie. 1984. *The City*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Pawłowski, Artur. 2008. How Many Dimensions Does Sustainable Development Have? *Sustainable Development*. 16 (2): 81-90.
- Pušić, Ljubinko. 1997. *Grad, društvo, prostor*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rinkevicius, Leonardas. 2000. Ecological Modernization as Cultural Politics: Transformation of Civic Environmental Activism in Lithuania. In *Ecological Modernisation Around the World: Perspectives and Critical Debates* edited by Arthur Mol and David Sonnenfeld, 171-202. UK: Frank Cass.
- Schnaiber, Allan, David Pellow and Adam Weinberg. 2002. The Threadmill of Production and the Environmental State. In *The Environmental State Under Pressure* edited by Arthur Mol and Frederick Buttel, 15-32. UK: Elsevier Science Ltd.
- Sharachandra, Lele. 1991. Sustainable Development: A Critical Review. *World Development* 19 (1): 607-621.
- Smrečnik, Tomislav 2002. *Socijalna ekologija*. Београд: Fakultet civilne odbrane.

- Sonnenfeld, David 2000. Contradictions of Ecological Modernisation: Pulp and Paper Manufacturing in South-East Asia. *Environmental politics*. 9 (1): 235-256.
- Spaargaren, Gert and Arthur Mol. 1992. Sociology, Environment and Modernity: Ecological Modernization as a Theory of Social Change. *Society and Natural resources* 5 (4): 323-344.
- Subhabrata, Bobby Banerjee. 2003. Who Sustainns Whose Development? Sustainable Development and Reinvention of Nature. *Organization Studies* 24 (1): 143-180.
- Hanningan, John. 1995. *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective*. London: Routledge.
- Howard, Ebenezer . 1902. *Garden Cities of To-Morrow*. London: Swan Sonnenschein & Co. (<http://www.archive.org/stream/gardenciestom00howagoog#page/n11/mode/2up>; приступљено дана: 20.02.2012.)
- Huber, Joseph. 1998. *Towards Industrial Ecology: Sustainable Development as a Concept of Ecological Modernization*. (<http://www.soziologie.uni-halle.de/huber/docs/towards.pdf>; приступљено дана: 23.02.2012.)
- Huber, Joseph. 2001. *Environmental Sociology in Search of Profile*. (<http://www.soziologie.uni-halle.de/huber/docs/environmentalsociology02.pdf>; приступљено дана: 23.02.2012.)
- Huber, Joseph. 2003. *Key Environmental Technology Innovations*. (http://www.soziologie.uni-halle.de/huber/docs/key_env_tech_innovation_2003.pdf; приступљено дана: 23.02.2012.)
- Huber, Joseph. 2005. *Technological Environmental Innovations*. (http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00000539/0501.pdf?hosts=; приступљено дана: 23.02.2012.)
- Huber, Joseph. 2007. *Pioneer Countries and the Global Diffusion of Technological Environmental Innovations TEIs (Eco-Innovations) - Theses from the viewpoint of ecological modernization theory*. (<http://www.soziologie.uni-halle.de/huber/docs/global-governance-and-environmental-innovation-lueneburg-nov-2007.pdf>; приступљено дана: 23.02.2012.)
- Castro, Carlos. 2004. Sustainable Development: Mainsteem and Critical Perspectives *Organization & Environment*. 17 (2): 195-225.
- Čikić, Jovana i Živojin Petrović. 2010. *Organska proizvodnja i poljoprivredna gazdinstva Srbije: ruralnosociološka analiza*. Novi Sad: Poljoprivredni fakultet.
- Weidner, Helmut and Martin Jänicke (eds.). 2002. *Capacity Building in National Environmental Policy: A Comparative Study of 17 Countries*. Berlin, Heidelberg, New York, Barcelona, Hong Kong, London, Milan, Paris, Tokio: Springer.
- Wheling, P. 2002. Dynamic Constellations of the Individual, Society and Nature: Critical Theory and Environmental Sociology. In *Sociological Theory and the Environment: Classical Foundations, Contemporary Insights* edited by Rylie Dunlap, Frederick Buttel, P. Dickens and A. Gijswijt, 144-166. USA: Rowman & Littlefield Publishers.
- Wise, Timothy. 2001. Overview Essey. In *A Survey of Sustainable Development: Social and Economic Dimension*, edited by Jonathan Harris, Timothy Wise, Kevin Gallager and Neva Goodwin, 47-57. Washington DC: Island Press.
- York, Richard, Eugen Rosa and Thomas Dietz. 2010. Ecological Modernization Theory: Theoretical and Empirical Challenges. In *The International Handbook of Environmental Sociology* edited by Graham Woodgate, 77-90. UK: Edward Elgar Publishing Ltd. <http://www.clubofrome.org/index.php>.

Jovana Čikić, University of Novi Sad, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics and Rural Sociology, Novi Sad

**ECOLOGICAL MODERNIZATION THEORY AS A
SOCIOLOGICAL FRAMEWORK FOR ENVIRONMENTAL
PROBLEM ANALYSIS**

Abstract

The paper presents the basic postulates of the ecological modernization theory as one of the leading sociological standpoints in environmental research. According to the theory, economy and ecology are not in collision, and superindustrialization can provide further development of contemporary societies. Beside changes in production, ecological modernization implies changes in economy structure, social institutions and environmental policy. The analysis of the ecological modernization theory is also conducted through comparing its postulates with other leading sociological perspectives of environmental problems (Club of Rome, sustainable development, Beck's risk society).

Key Words: Ecological Modernization Theory, Environmental Problems, Club Of Rome, Sustainable Development, Risk Society.